

น้ำในมหาสมุทร

แต่ 60 ปีอาจารย์สุริชัย

มหาสมุทร ใหญ่เหนือฟ้าทั้งปวง	วางตนในที่ต่ำ น้ำใหญ่น้อยไหลมาสู่
ให้กำเนิด ไม่ถือตนเป็นเจ้าของ	บำรุงเลี้ยง ไม่คิดครอบครอง
ไร้รูปลักษณ์ ทะลุสิ่งไร้ช่อง	ไม่จับยึด ไม่สิ้นหลุด
ไม่หมดจด จึงนำฟัง	ไร้คำตอบ นำร่วมทาง
อยู่รังทำย คือหน้าสุด	ระนาดทุ้ม คุ่มทั้งวง
ด้วยยอมงอ จึงตรงได้	ด้วยอ่อนโยน จึงแข็งแกร่ง

มักมีคำกล่าวกันในบรรดาลูกศิษย์ลูกหาที่เคยทำงานกับอาจารย์สุริชัย หวันแก้ว อยู่เสมอว่าอาจารย์เป็นดัง “พระอาทิตย์...อยู่ไกลๆแล้วอบอุ่น แต่อยู่ใกล้ๆแล้วร้อน” ระหว่างที่ผมทำงานอยู่กับอาจารย์ก็รู้สึกอะไรคล้ายๆเช่นนั้นเหมือนกัน แต่ในวาระครบรอบวันเกิดปีที่ 60 ของอาจารย์นั้น เมื่อทบทวนเกี่ยวกับตัวตนและวิธีการทำงานของอาจารย์ โดยมองกลับไปห้วงเวลา 8 ปีที่ได้มีโอกาสรู้จักอาจารย์มา โดยเฉพาะในช่วง 4-5 หลังมานี้ ผมเปลี่ยนความรู้สึกใหม่ที่ว่าอาจารย์เป็นดุจดัง “น้ำในมหาสมุทร” มากกว่า

พบพาน

น้ำจะไหลลงสู่ “ที่ต่ำ” อยู่เสมอ ดังที่อาจารย์มักให้ความสำคัญกับปัญหาของคนชายขอบมาแต่ไหนแต่ไร และเพราะอาจารย์วางตัวในที่ต่ำ (อันเป็นที่ตั้งของมหาสมุทร) สายน้ำใหญ่น้อยจึงไหลมาสู่ บรรดาคนทำงานทางสังคมน้อยใหญ่หลังไหลมาสู่อาจารย์ไม่เคยขาดสาย เพื่อขอคำปรึกษา ชี้แนะ และความช่วยเหลือเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาต่างๆทางสังคม...และด้วยวิถีเดียวกันนี้เอง เรือน้อยบนลำธารสายกระจัดย่อยอย่างผม จึงไหลลงลงมาสู่อาจารย์สุริชัยในท้องทะเลใหญ่เช่นกัน

ตลอดช่วงเวลาที่ผมเรียนปริญญาโททางวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผมตั้งคำถามกับตัวเองอย่างจริงจังถึงบทบาทและความรับผิดชอบของวิศวกรและวิทยาศาสตร์ต่อสังคมว่าควรเป็นอย่างไรกันแน่? นักศึกษาวิศวกรรมนั้นถูกสอนให้ตั้งคำถามแต่เพียงว่าจะสร้างสิ่งประดิษฐ์ต่างๆได้อย่างไร ในขณะที่สิ่งที่เรียกว่า “สังคม” นั้น ก็มักถูกสอนให้มองว่าเป็น “สิ่งที่จะถูกพัฒนา” โดยบรรดาวิศวกรและนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย ช่วงใกล้จบปริญญาโทเป็นช่วงที่สัมผัสชาคนจนและขบวนการต่อต้านเขื่อนปากมูลของชาวบ้านที่ลำนํ้ามูลกำลังเป็นประเด็นร้อนแรงในสังคมไทยอีกครั้ง ผมเคยตั้งคำถามกับอาจารย์วิเศษฯท่านหนึ่งว่า ผลกระทบทางสังคมที่เขื่อนปากมูลมีต่อชีวิตของชาวบ้าน (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย) นั้น วิศวกร (ซึ่งเป็นผู้สร้าง) ควรมีส่วนรับผิดชอบอย่างไร? อาจารย์ท่านนั้นตอบได้อย่างน่าประทับใจว่า “สมมติเราสร้างรถยนต์ แล้วเกิดรถยนต์ไปชนคน เราต้องรับผิดชอบด้วยรี?”

คำตอบนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผมโซซัดโซเซลอยละล่องไปในแอ่งน้ำวนอยู่หลายสัปดาห์ จนวันหนึ่งได้ไปพบบทสัมภาษณ์ของอาจารย์สุริชัย เนื่องด้วยเพื่อนคนหนึ่งชวนไปเป็นผู้ช่วยวิจัยของอาจารย์ในโครงการวิจัยชื่อ “จุฬากับสังคม” ชื่อโครงการนี้พุ่งเป้ากลางใจของผมซึ่งกำลังตั้งคำถามเกี่ยวกับ “วิศวกร/วิทยาศาสตร์กับสังคม” อยู่พอดี สงกรานต์ปี 2544 จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผมพาตัวเองแจวเรือออกจากค้ำน้ำวิศวกรรม ไปสัมผัสวิถีแห่งสังคมวิทยาในท้องทะเลใหม่ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน (และฝึกตนแบบนอกระบบการศึกษาในฐานะผู้ช่วยวิจัย) ภายใต้การชี้แนะของอาจารย์อยู่ราว 4 ปี (เทียบเท่าการเรียนปริญญาตรีพอดี) โดยตั้งเข็มมุ่งไว้ว่าอยากให้ระบบ

การศึกษาไทยมีจัดการศึกษาแบบข้ามสาขาวิชาระหว่างวิทยาศาสตร์และสังคม หรือที่ในต่างประเทศเรียกว่า “วิทยาศาสตร์ศึกษา” (science studies) นั่นเอง ต่อมาภายใต้การ “สอนโดยไม่สอน” ของอาจารย์ที่ให้ความเคารพคนอื่นอยู่เสมอ ผมพบว่าคั้งน้ำวิเศษ/วิทยาศาสตร์นั้น ก็เป็นท้องทะเลเช่นกัน และเป็นน้ำผืนเดียวกับสังคมศาสตร์/สังคมวิทยา เพียงแต่เป็น “ธารแยกสาย” ในบางขณะเมื่อรุกเข้าไปในแผ่นดินเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วทั้งสองน้ำนี้ไม่เคยแยกจากกัน หากแต่กำเนิดจากแหล่งเดียวกัน และที่สุด ก็จะต้องไหลลงสู่ “ที่ต่ำ” เพื่อกลับไปรวมในที่แห่งเดียวกันคือมหาสมุทรนั่นเอง (ท้องน้ำอื่น ๆ อย่างมนุษยศาสตร์ก็คงเป็นทำนองเดียวกัน)

ตลอดมา อาจารย์จะปฏิบัติทั้งต่อตัวผมเอง และต่อสาธารณชนและเพื่อนฝูงใหญ่ที่ไหลมาสู่อาจารย์แบบเดียวกัน คือ ให้แรงบันดาลใจ สนับสนุนทางความคิด และเป็นกำลังใจให้พวกเราทดลองนำ “ขบวนเรือแจว” ไปที่นั่นที่นี่เพื่อสำรวจท้องน้ำอันกว้างใหญ่ ตามความคิดฝันและพลังที่มีอยู่ โดยให้คำชี้แนะทิศทางที่ควรแจวไป พวกเราสร้างกิจกรรมและโครงการวิจัยต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง ทั้งโครงการ “เสวนาคาเฟ่” ที่อาจารย์สนับสนุนให้เป็น “เวทีว่าง ๆ สำหรับการสร้างสรรค์” ของนิสิตท่ามกลางโครงสร้างอันแข็งเกร็งของระบบการเรียนการสอนและระบบกิจกรรมของมหาวิทยาลัย โครงการวิจัยข้ามสาขาเกี่ยวกับ “วิทยาศาสตร์และสุขภาวะทางสังคม” ที่ทำให้พวกเรามาตั้งถกเถียงกันอย่างหน้าดำหน้าแดงในเรื่องราวอันสละสลวยเกี่ยวกับความสืบเนื่องอันซับซ้อนและการไหลวนส่งผลกันไปมาของกระแสน้ำอันน่าเวียนหัวของท้องน้ำทั้งสองแห่ง กระทั่งช่วงปี 2547 เป็นต้นมา พวกเราส่วนหนึ่งเริ่มสนใจทำโครงการกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องความรุนแรงและสันติวิธีในสามจังหวัดภาคใต้ของไทย ขบวนเรือแจวน้อย ๆ ของพวกเรา ก็ยังได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากอาจารย์ และนั่นก็เป็นจุดเริ่มต้นการสำรวจน่านน้ำใหม่อีกแห่งหนึ่งของผมเอง ที่รู้จักกันในวงวิชาการว่า “สันติศึกษา” (peace studies)

ทะเลใหญ่อ่างอาจารย์ได้แบกรับน้ำหนักเรือแจวน้อยอย่างผมให้แล่นสำรวจท้องน้ำสังคมวิทยา และตั้งศักยภาพด้านฝีพายของผม รวมทั้งหัดฟังภาษาของคลื่นลมและท้องทะเลอยู่ 4 ปี แล้วก็พาผมมาส่งที่น่านน้ำอีกแห่งสำหรับการเตรียมล่องเรือต่อไปได้ด้วยตัวเอง ภายใต้คำสนับสนุนของอาจารย์ฉันทนา บรรพศิริโชติ ที่ให้ผมสมัครเข้าเรียนปริญญาเอกทางรัฐศาสตร์ (ด้วยวุฒิปริญญาโททางวิศวกรรมศาสตร์นี่แหละ!!) ระหว่างนั้นอาจารย์สุริชัยยังคงเป็นตั้งนำในมหาสมุทรที่ทั้งโอบอุ้มเรือแจวน้อย ๆ อย่างผมให้ไปตามเส้นทางที่ตัวเองตั้งใจมุ่งสู่ และทิ้งหนุ่นเนื่องให้ผมฝ่าคลื่นลูกแล้วลูกเล่า นอกจากการจุดรั้งความคิดอยากลาออกจากการเรียนปริญญาเอกของผมไว้ด้วยประโยคที่ว่า “course work ปีครึ่งเอง คุณทนได้อยู่แล้ว” อาจารย์ยังให้ความกรุณาช่วยการเขียนจดหมายรับรองให้ผมถึง 4 ฉบับ คือ เมื่อตอนสมัครเรียนปริญญาเอก ตอนสมัครทุนการศึกษาอีก 2 แห่ง และสุดท้ายตอนสมัครเข้าเป็นอาจารย์ด้านสันติวิธีที่มหาวิทยาลัยมหิดล อันเป็นการเกื้อหนุนครั้งสำคัญ ที่ผมคิดว่าคงทำให้อาจารย์วางใจได้มากขึ้น ว่าผมเรียนรู้อาษาแห่งท้องทะเลได้ถึงระดับที่สามารถล่องเรือต่อไปได้เองแล้ว ในน่านน้ำที่ผมค้นพบและเลือกแจวไป แต่ก็ยังไม่วายที่ผมจะซึกฝีพายกลับไปขอความกรุณาให้อาจารย์มาส่งผมอีกครั้งในเส้นทางชีวิตส่วนตัว ด้วยการเป็นเจ้าแก้มฝ่ายชายขึ้นอวยพรในงานแต่งงานของผม เป็นอันเสร็จสิ้น 7 ปีแห่งภารกิจการทะนุบำรุงทางความคิดและเกื้อหนุนทางอาชีพการงานและชีวิตส่วนตัว ที่ครูอย่างอาจารย์สุริชัยจะสามารถโอบรับน้ำหนักเรือแจวน้อยอย่างผมให้แล่นต่อไปได้เอง (และขณะนี้แล่นเองมาได้ 1 ปีแล้ว)

สำหรับเรือแจวน้อย ๆ อย่างผมแล้ว ผมระลึกอยู่เสมอว่าอาจารย์เป็น “ครูทางสังคมคนแรก”¹ ที่ให้กำเนิดและทะนุบำรุงผมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จนผมเจริญวัยทางความคิดและวุฒิภาวะด้านสังคม โดยที่ผมไม่เคยรู้สึกเลยแม้ซึกครั้งเดียวว่าจะถูกอาจารย์ครอบงำ ทวงบุญคุณ หรือแม้แต่รู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาทางความคิดของผมในฐานะ “เด็กสร้าง” ของอาจารย์เลย กับลูกศิษย์คนอื่น ๆ อาจารย์ก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน ผม

¹ อันที่จริง ครั้งแรกที่เรียนวิชาทางสังคมนั้น ผมได้เรียนกับอาจารย์ฉันทนา ในวิชา “ความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมือง” ซึ่งเป็นอีกหนึ่งแรงบันดาลใจแก่ผม จนปัจจุบันเลือกที่จะพาตัวเองอยู่ในวงการศึกษาด้านสันติวิธีด้วยเช่นกัน ขอขอบพระคุณอาจารย์ฉันทนามาในโอกาสนี้ด้วย รวมทั้งขอบพระคุณที่สนับสนุนให้ผมสมัครเรียนปริญญาเอกทางรัฐศาสตร์

รู้สึกได้ว่าอาจารย์ไม่เคยคิดตั้งสำนักขึ้นมาอย่างเป็นทางการเพื่อหา “เด็กสร้าง” มาอยู่ในสังกัดของตัวเองเลย ในทางวิชาการ อาจารย์ก็ไม่เคยสถาปนาอะไรขึ้นเป็น “สำนักสุริชัย” เลย ทั้งในแง่สถาบันและในแง่งานคิดงานเขียน ไม่เคยมีลูกศิษย์คนใดอ้างตัวเองเป็นศิษย์ในสกุลความคิดสายสุริชัยเช่นกัน ซึ่งผมคิดว่าตัวอาจารย์เองก็พอใจ เพราะวิถีแห่งอาจารย์ คือ ให้กำเนิด แต่มิได้ถือตนเป็นเจ้าของ และบำรุงเลี้ยง แต่ไม่คิดเข้าครอบครอง

ประมื่อ

เท่าที่สนทนาทางความคิดกับอาจารย์จนปัจจุบันนี้ ผมไม่เคยสามารถสร้างข้อสรุปหรืออธิบายแบบแผน (อันเป็นภารกิจอย่างหนึ่งของศาสตร์ทั้งทางวิทย์และสังคม) เกี่ยวกับ “ความเป็นสุริชัย” ได้เลย ว่าอาจารย์มีวิธีคิดวิธีเผชิญปัญหาทางสังคมเป็นอย่างไร วิธีคิดของอาจารย์ดูคล้ายจะเป็น “สังคมวิทยา” อันเป็นต้นธารทางวิชาการที่อาจารย์ถูกฝึกฝนมา แต่ก็ดูคล้ายไม่ใช่ “สังคมวิทยา” อย่างที่ผู้ถูกฝึกฝนมาทางนี้จะรู้จัก

ถ้าจะหาข้อสรุปเกี่ยวกับกระบวนการในเชิงความคิดของอาจารย์แล้ว ผมคิดว่าลูกศิษย์หลายคนคงรู้สึกเหมือนผมว่า กระบวนการของอาจารย์เป็นแบบ “ไร้กระบวนการ” ดังที่มีพวกเราบางคนบอกว่าอาจารย์เป็นพวก “หยิบใบไม้ขึ้นมาเป็นกระบี่ได้” ในช่วงที่ฝึกตนอยู่นั้น ผมเถียงกับอาจารย์ไม่เคยชนะ มองปัญหาไม่เคยทัน อาจารย์ มีแต่อาจารย์มักทำให้เรา (และธารน้อยใหญ่ที่ไหลมาสู่) มองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ไกลกว่าที่เราเองอยู่เสมอๆ วิธีคิดวิเคราะห์และหาทางออกต่อปัญหาสังคมของอาจารย์นั้น หากเทียบเป็นวิถีกระบี่แล้ว ต้องกล่าวว่า ไร้รูปลักษณะ จึงทะลุสิ่งไร้ช่องว่าง

เท่าที่ผมสังเกต อาจารย์ให้ความสำคัญต่อกระแสการเคลื่อนไหวแปรเปลี่ยนร้อยแปดพันประการของสิ่งทั้งหลายอันไม่หยุดนิ่งหรือที่อาจารย์มักเรียกว่า “พลวัต” ขณะเดียวกัน อาจารย์ก็รู้ทฤษฎีมากและใหม่เสมอ (ดูจเดียวกับอาจารย์ที่นำเคาเรพของไทยหลายๆคน) และรู้ว่าจะใช้หรือไม่ใช้ทฤษฎีใดในสถานการณ์ใด ไม่ยึดติดกอดแน่นในทฤษฎีหนึ่งๆ มีทฤษฎีเป็นเพียงตัวช่วยมองสภาพปัญหาสังคมให้ได้คมชัดขึ้นเท่านั้น ทำให้ไม่มีทฤษฎีอะไรจะต้องปกป้อง และไม่ถูกทฤษฎีปิดกั้นความคิดจนมองไม่เป็นอย่างไร เป็นอีกเรื่องที่ผมได้เรียนรู้จากอาจารย์ว่า ไม่จับยึด จึงไม่สิ้นหลุดมือ กล่าวคือ ทั้งไม่มีทฤษฎีอะไรให้หลุดมือ และไม่มีมิติอันซับซ้อนของสังคมมิติใดให้สิ้นหลุด

ข้อสำคัญที่เป็นทั้งข้ออ่อนและข้อเด่นของอาจารย์ คือ เวลาพวกเรามาปรึกษาหรือเวลาอาจารย์อธิบายปัญหาต่างๆ ในเวทีสาธารณะนั้น หลายคนจะรู้สึกว่า “ฟังไม่รู้เรื่อง!?” แตกต่างจากนักคิดหลายๆคนที่เสนอหรือฟันธงอะไรชัดๆเจเน่ๆ เป็นที่พอกพอกใจผู้ฟังให้กลับบ้านไปนอนหลับได้อย่างสบายใจ นี่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอาจารย์มักพูดสิ่งต่างๆออกมาจากหัวใจจิตหัวใจของตน ผมยังจำได้เมื่อครั้งที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ จัดเวทีสาธารณะในวาระครบรอบปีที่ห้าไม่ได้แล้วนั้น อาจารย์อธิบายเรื่องความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้ ในลักษณะที่ผมอยากเรียกว่า “ไฮด์ปาร์คเสียงทุ้มลึก” พูดถึงสภาวะของชาวบ้านภาคใต้ที่ต้องใช้ชีวิตท่ามกลางความรุนแรงที่ซับซ้อนและรอบด้าน พูดในลักษณะ “จากใจผู้ที่ถูกกล่าวถึง ผ่านใจผู้พูด ฟุ้งสู่ใจผู้ฟัง” ผมถึงกับน้ำตาซึมและต้องโดดเรียนไปเดินเล่นให้คลายจิตใจลง และนั่นเป็นอีกครั้งที่อาจารย์สอน (โดยไม่สอน) ให้ข้อสัตย์ต่อความรู้สึกของตนเอง และพูดออกมาตามที่คิดและรู้สึก และผมได้เรียนรู้ว่าการสื่อสารโดยใช้หัวใจนี้แหละ เพราะมีความไม่หมดจดในทางความคิด/ทฤษฎี มันจึงนำฟัง

อีกส่วนหนึ่งที่ทำให้คนมักฟังอาจารย์ไม่ค่อยรู้เรื่องนั้น เป็นเพราะอาจารย์มักไม่คิดคำตอบของตัวเองให้ออกมาเป็นแบบสำเร็จรูปหรือเป็นรูปธรรมแข็งๆเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่พูดความคิดของตัวเองแบบค่างๆๆ ในลักษณะ “ตั้งลูก” หรือชอบเผยให้คนอื่นคิดต่อตามจริตของแต่ละคน เพื่อให้คนฟังได้ช่วยกันนำศักยภาพของตัวเองมาร่วมคิดและมาร่วมสร้างสรรค์ต่อไปด้วย เพราะอาจารย์ไม่เคยยึดถือว่าตนเอง (หรือจะมีใคร) “เป็นผู้ยึดกุมสัจธรรม อันจะนำมาเผยแผ่ให้คนอื่นๆได้รู้ทั่วกัน” เลย ดังที่อาจารย์ย้ำอยู่เสมอว่า “เราทุกคนเป็นส่วนหนึ่ง

ของปัญหาที่เกิดขึ้น และต้องช่วยกันแก้” นอกจากนี้ ด้วยวิธีการเช่นนี้ จึงทำให้แม้จะ “ฟังไม่รู้เรื่อง” แต่สายธาร และเรือ่น้อยใหญ่ยังคงไหลมาสู่อาจารย์อยู่เสมอ ผมคิดว่าเพราะฟังแล้ว ได้อะไรบางอย่าง ที่คนฟังก็ไม่แน่ชัดว่า คืออะไร ผมอยากเรียกวิธีการนี้ว่า ไร้คำตอบเบ็ดเสร็จ ผู้คนมากมายจึงรู้สึกว่าการร่วมทางร่วมคิดและร่วมแก้ไปด้วยกัน

ตำราตน

ผมได้มีโอกาสเฝ้าดูเหตุการณ์สำคัญในชีวิตของอาจารย์ 2 เหตุการณ์ ที่นำมาเป็นแบบอย่างในชีวิตของผมได้อย่างดี ตั้งแต่ช่วงปี 2547 เป็นต้นมา เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้อย่างต่อเนื่อง อาจารย์ยังคง “วางตนในที่ต่ำ” เข้าหาปัญหาความทุกข์ของคนพุทธและมุสลิม ณ ชายขอบของสังคม อาจารย์เป็นผู้หนึ่ง (ในบรรดาอาจารย์ที่นำเคารพมากมายของไทย) ที่วิ่งวุ่นเพื่อหาทางให้เกิดการร่วมไม้ร่วมมือกันแก้ไขปัญหา กระทั่งในที่สุด กลายเป็นผู้มีส่วนผลักดันสำคัญให้เกิดคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ซึ่งมีคุณอนันท์ ปันยารชุนเป็นประธาน และเป็นกรรวมของปัญญาชนสาธารณะที่ใส่ใจต่อปัญหาความรุนแรงในบางเมืองครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง โดยที่ตัวอาจารย์เองไม่เคยอวดอ้างเลยว่าเป็นบุคคลสำคัญของคณะกรรมการชุดนี้

ในการผลักดันเรื่องการแก้ปัญหาภาคใต้ ก็เหมือนดังทุก ๆ ครั้งที่อาจารย์จับปัญหาคนชายขอบต่าง ๆ คือ ทำงานอยู่เบื้องหลัง เป็นคนคอย “ตั้งลูก” ให้เกิดการขบคิดร่วมกัน มากกว่าที่จะออกมาอยู่เบื้องหน้าเป็นคนนำเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ชอบทำงานทางความคิดและสื่อสารกับคนแบบคุยกันตัวต่อตัว มากกว่าที่จะชอบมาปรากฏบนหน้าสื่อมวลชน ใช้सानวนอาจารย์เจตนา นาควัชระ คือ อาจารย์ชอบทำตัวเป็น “ระนาดทุ้ม” คอยคุมจังหวะของวงดนตรีทั้งวง มากกว่าจะเป็น “ระนาดเอก” ที่ขึ้นโซโล่ให้นำเด่นให้คนอื่นเห็น เท่าที่จำได้มีเพียงครั้งเดียวที่ได้มีรูปถ่ายออกมาในสาธารณะ เป็นรูปอาจารย์ยืนอยู่ตรงกลางระหว่างคุณอนันท์กับคุณทักษิณ อาจารย์เล่าให้ฟังภายหลังว่าพยายามจะหลบไม่ขอไปยืนด้วยแล้ว แต่ถูกทั้งสองเรียกให้ไปยืนด้วย เข้าทำนองว่า เพราะ “อยู่รังท้าย จึงกลับกลายเป็นหน้าสุด” แต่การออกหน้าสื่อดังกล่าวก็ยังไม่สำคัญเท่ากับการเป็นผู้อยู่หน้าสุดของปัญหา ด้วยการอยู่เบื้องหลังสุดของกิจกรรมการแก้ปัญหาต่าง ๆ ดังที่อาจารย์ชอบกระทำ อย่างไม่รู้ก็ตาม ครั้งไหนธารน้อยใหญ่มาขอให้อาจารย์ช่วยออกหน้าให้ และอาจารย์พิจารณาแล้วเห็นว่าน่าจะทำให้เกิดมรรคผลต่อผู้ขอบ้าง อาจารย์ก็ไม่รังรอที่จะเอา “คอไปพาดเชียง” ออกหน้าให้เช่นกัน

ผมได้ตระหนักถึงความสำคัญของอาจารย์สุริชัยต่องานด้านการแก้ปัญหาความรุนแรง จากปากของอาจารย์ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (ซึ่งมีผู้เรียกท่านองว่าเป็น “Father of Peace Studies/Activist in Thailand”) อาจารย์ชัยวัฒน์กล่าวแก่พวกเราที่ขอให้อาจารย์ช่วยมากล่าวปิดในงานสัมมนาเรื่องเกี่ยวกับเยาวชนและสันติภาพ ท่านองว่า (จำได้ไม่ชัด) “คนยังมองเห็นความสำคัญของอาจารย์สุริชัยในเรื่องสันติภาพในสามจังหวัดภาคใต้น้อยไป” การทำงานด้านสันติภาพและสันติวิธีของอาจารย์สุริชัย ตั้งแต่เรื่องสามจังหวัดภาคใต้และความรุนแรงทางการเมืองในช่วง 4-5 ปีมานี้ (แม้จะไม่เคยประกาศตัวว่าเป็น “นักสันติวิธี” เลยก็ตาม) จึงเป็นแบบอย่างอย่างดีในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง ที่พยายามใช้สติปัญญาและกำลังความสามารถเท่าที่มีอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องออกหน้า ในการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความรุนแรงของบ้านเมือง และเป็นกำลังใจให้แก่ผมที่จะศึกษาเรียนรู้ต่อไปในฐานะ “ผู้สนใจสันติวิธี” อีกด้วย

กรณีที่สำคัญที่สุด ที่ผมเฝ้าดูอาจารย์ด้วยความเคารพและพยายามเรียนรู้จากอาจารย์ คือ เรื่องการชำระรักษาหลักการของตัวเอง ท่ามกลางสถานการณ์และเงื่อนไขบีบคั้นนานาประการ ในครั้งนั้น แม้อาจารย์จะไม่เห็นด้วยกับการรัฐประหารก็ตาม แต่อาจารย์เลือกพาตัวเข้าไปคลุกกับปัญหา ไม่ลอยตัวหรืออยู่นอกวงของปัญหา โดยตอบรับเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ซึ่งตั้งขึ้นหลังเหตุการณ์รัฐประหาร ขณะนั้น

เหตุการณ์รัฐประหารทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่ปัญญาชนและภาคประชาสังคมไทยอย่างรุนแรง อาจารย์เองก็ถูกสายตาดึงคำถาม คำพูดกระแฉะกระแหง กระทั่งถากถาง ต่าง ๆ นานา ทั้งจากผู้ที่เป็นอาจารย์เคารพนับถือและมิตรสหาย (บางคนนั้น เพราะคิดว่าอาจารย์กำลัง “ปิ่นปาย” ขึ้นสู่ “ที่สูง”) ทั้งต่อหน้าและลับหลัง กระทั่งบนเว็บไซต์ แม้ลูกศิษย์ลูกหาและเพื่อนฝูงอีกหลายคนเข้าใจและเข้าใจในเจตนาและวิถีของอาจารย์ที่ “วางตนในที่ต่ำ” อยู่เสมอ แต่ผมได้ทราบว่าคุณอาจารย์เจ็บแปลบอยู่ไม่น้อย แต่ก็ยังยืนยันกระทำในบทบาทที่ตัวเองเลือกอย่างเต็มที่บนหลักการที่ตัวเองยึดมั่น โดยเฉพาะเรื่องการผลักดันให้เกิดการเดินหน้าแก้ปัญหาความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้

ครั้งนั้นก็เหมือนดังทุกครั้งที่ในชีวิต (แต่ดูจะหนักที่สุดเท่าที่อาจารย์เผชิญมา) ที่อาจารย์เลือก “เส้นทางที่ยากกว่า” และต้องเผชิญกับทั้งการแทงข้างหลังและแทงซึ่ง ๆ หน้า เพื่อให้สามารถหาหนทางที่พอจะช่วยเหลือปัญหาของคนที่กำลังเดือดร้อนอย่างวิกฤติได้ เหตุการณ์ครั้งนี้ จึงเป็นอีกครั้งที่อาจารย์ไม่จับยึด จึงไม่สิ้นหลุดมือ ผมได้เรียนรู้จากอาจารย์อย่างน้อย 2 ประการ คือ เพราะอาจารย์ยอมงอ (ไม่รับต่อสถานการณ์) จึงกลับตรงได้ตามเจตนารมณ์ของตนเอง และเพราะอาจารย์เป็นน้ำในมหาสมุทร จึงสามารถธำรงความอ่อนโยนได้ และกลับกลายเป็นแข็งแกร่ง

ดาวนำทาง

ผมไม่สามารถสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับชีวิต วิธีคิด แนวทางการทำงาน หรือวิถีแบบ “สุริชัย” ได้ จึงต้องอาศัยถ้อยคำดังในตอนต้นของบทความนี้ มาประยุกต์ใช้อย่างประดักประเดิดหรือ “ลิเกไปหน่อย” ในการอธิบายตัวอาจารย์ แม้อาจารย์อาจจะยังไม่เคยคิดตั้งสำนักหรือสกุลความคิดสายสุริชัยมาก่อน แต่ในโอกาสที่อาจารย์ครบรอบ 60 ปีและใกล้จะเกษียณนี้ ผมยังคงตั้งความหวังให้อาจารย์ได้มีเวลาหยุดพัก จิบน้ำชา “ฟังเสียงมดสนทนากัน” เพื่ออาศัยความสงบนิ่ง สร้างชิ้นงานชิ้นส่งความกระจ่าง กลายเป็น “ดาวนำทาง” (นอกเหนือจากการเป็นน้ำในห้วงมหาสมุทรแล้ว) ให้แก่บรรดาเรือน้อยใหญ่ที่ล่องลอยและแล่นไปในท้องน้ำต่าง ๆ ตามเข็มมุ่งของตนเอง บนวิถีทางแห่งการตระหนักรู้ถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างน้ำกับเรือและดวงดาว กระทั่งวันหนึ่งข้างหน้า เหล่าเรือน้อยจะสามารถกลายเป็นผืนน้ำผืนเดียวกับอาจารย์ และได้ดำรงตนเป็นดาวนำทางให้แก่ชนรุ่นหลังด้วยเช่นกัน

ขอแสดงความระลึกในบุญคุณและขอแสดงความคารวะอย่างสูงมาในโอกาสอันเป็นมงคลยิ่งนี้

ชาญชัย ชัยสุขโกศล

วันเสาร์ที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2552